Editör: Mehmet Ali Yolcu

KADIN FOLKLORU

Kuram ve yöntem üzerine yazılar

KADIN FOLKLORU

Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar

Kömen Yayınları 166
1. Baskı

Mart 2017

ISBN: 978-605-5184-88-9

Kömen Yayınları
Kürkçü Mah. Rampalı Çarşı Zemin Kat Nu: 11
Konya
eposta:komen54@hotmail.com
Tel: 0332 3534715

T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika Nu: 31019

Baskı
Şelale ofset
Fevzi Çakmak Mah Hacı Bayram Cad. Nu.: 22
Konya

Matbaa Sertifika Nu.:13361

Editör: Mehmet Ali Yolcu

KADIN FOLKLORU
Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar

Kömen Yayınları

Oğlum Kutay'a...

İÇİNDEKİLER

İçindekiler i

Önsöz iii

Giriş: Kadın Folkloru Üzerine *Mehmet Ali Yolcu* 1

Türkiye'deki Kadın Folkloru Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme *Mehmet Açа* 17

Feminist Revizyonlara Giriş *Beverly J. Stoeltje* 33

Feminist Teori ve Folklor İncelemesi: Teoriye Doğru Giden Yirmi Yıllık Bir Yörünge *Margaret Mills* 53

Toplumsal Cinsiyet, Kültür ve Folklor *Aili Nenola* 85

Feminist Teori ve Folklor *Nicole Kousaleos* 115

Kadınlar ve Folklor Çalışmaları *Rosan A. Jordan, F. A. De Caro* 139

Feminist Bir Etnografya Olabilir mi? *Judith Stacey* 175

Yaratıcı Tanrılar, Romantik Milliyetçilik ve Folklorda Kadın Yaratımı *Jennifer Fox* 193

Toplumsal Cinsiyet Kimliği Ritüelleri: Sibiryalı Hantilerin Etnik Köken, Statü ve İnanç Göstergeleri *Marjorie M. Balzer* 211

Sosyolengüistik ve Dilbilimsel Antropolojide Toplumsal Cinsiyeti Kuramsallaştırmak *Bonnie McElhinny* 251

20. Yüzyılın Başlarında İran'da Feminizmin Kökenleri Üzerine *Janet Afary* 289

"Ölümün eşiğinde olan tüm toplumların yapısı erkeksidir. Bir toplum sadece bir erkekle kurtulabilir ancak hiç bir toplum kadının eksikliğinde varlığını sürdüremez."

Germaine Greer

"Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer kısmı göklere yükselebilsin!"

Mustafa Kemal Atatürk

ÖN SÖZ

Batı akademisinde 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren ilk çalışmalarla başlayıp devam eden feminist folklor araştırmaları, kadına özgü folklor türlerinden kadın halk icracılarına, kadını baskılayan gelenek ve ritüellerden geleneksel yapılardaki toplumsal cinsiyet algısına kadar geniş bir yelpazede konumlanmış bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan bilimsel tartışmalar ise post-modernist felsefenin etkisinde kalan yeni Fransız feminizmiyle klasik feminist akımın bakış farklılıkları üzerine odaklanmıştır. Bunun yanında folklor çalışmalarındaki klasik alan araştırmalarına yöneltilen ciddi eleştiriler, cinsiyet temelli yeni derleme tekniklerinin geliştirilmesinin önünü açacak gibi durmaktadır. Son yıllarda Amerikan folklorcuların güçlü etkisiyle performans odaklı çalışmalara yönelmiş olan Türk folklor araştırmalarında ise kadın ve folklor ilişkisi, akademik zeminde çokça irdelenen bir konu değildir. Her ne kadar feminist metin kritiği, modern edebiyat incelemelerinde kullanılsa da hem metin hem de bağlam merkezli folklor incelemeleri bu noktada zayıf kalmıştır. Folklor türleri içinde kadının yerinin belirlenmesine yönelik birtakım incelemeler henüz kuramsal bir altyapı oluşturamamıştır.

Bu kitapta yer alan 10 çeviri makale, Batı akademisinde kadın çalışmaları özelinde saygın yerleri olan araştırmacılar tarafından kaleme alınmış olup bunların Türk folklor araştırmaları için kuramsal bir bakış açısı sunması amaçlanmıştır. Ayrıca kitapta Türk akademisinden iki yazarın da telif makalesi yer almaktadır. Bu çalışmada yer alan makalelerin değerli yazarlarına ve makaleleri Türkçeye kazandıran arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Nevşehir / 2017

GİRİŞ: KADIN FOLKLORU ÜZERİNE

Mehmet Ali Yolcu[*]

Tarihsel süreçte folklor, 19. yüzyılın ulus-halk odaklı anlayışını benimsemeye devam edecek midir, yoksa bireydoğa odaklı sanatsal ve kültürel dışavurumları inceleme yoluyla küreselleşme karşısında ifade çeşitliliklerini merkeze alan bir bilim olmaya mı yönelecektir? Bu soru, herhalde yüzyılımızı meşgul etmeye devam edecektir. Nitekim Batı dünyasında Aydınlanma sonrası gelişen birtakım ciddi teorik yönelimler, eleştirel anlamda kültür bilimlerine önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa düşünce birikiminde rasyonel, maddeci ve ilerleme yasalarına bağlı İngiliz-Fransız geleneği ile maneviyat odaklı kültüralist Alman romantizmi arasındaki karşıtlık, sosyal bilimleri derinden etkilediği gibi, bu bilimlere yön vermede oldukça etkili olmuştur. Bilimin politik bağlamında ortaya çıkan kadın sorununu çözümleme farklılıklarının köklerinde işte bu uyuşmazlığın izlerini görmek mümkündür.

Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan işgücü ihtiyacı ile birlikte ele alınabilecek kadın sorunu, kadının kamusal alanda görünür kılınması ve üretim süreçlerine dâhil edilmesi noktasında bir kadın mücadelesine dönüşmüş, ardından bir düşünce akımı olarak feminizm doğmuştur. Feminist hareketin başlangıcı kadınların sosyal yaşama katılımıyla ilişkilendirilmektedir. Marksist felsefenin daha sonra

[*] Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir-Türkiye.

politik bir harekete dönüşmesinin aksine, uzun süre politik mecrada süregiden kadın hareketi, bir müddet sonra teorik bir nitelik kazanarak sosyal bilimlerde yer edinmiş, akademideki erkek egemen "bilgi"ye karşı konumlanmıştır. Feminizmin çeşitli okulları, liberalizm, anarşizm, Marksizm ve post-modernizm gibi felsefe sistemleri içinde kendilerini ifade etme imkânına sahip olmuşlardır. Feminizmin sosyal bilimler içine yerleşmeye başladığı 1960'lı ve 70'li yıllar, toplumsal bilgiye feminist eleştirilerin ve feminist epistemoloji tartışmalarının yapılmaya başlandığı yıllardır.

Batı kültürünün yarattığı kendi "ötekisi" ile kendisi arasında devam eden eşitsiz hiyerarşik ilişkilere ve bu ilişkileri besleyen zihniyete duyulan tepkiler noktasında, tıpkı Aydınlanma ve Evrimciliğin katı modernist penceresine karşı eleştirilerde olduğu gibi, feminist söylem de postmodernizmin arkasına sığınarak otorite ve yapısal ögelere şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle feminist eleştirinin odağına yerleşen toplumsal sözleşme ve Fransız Devriminin temel ilkeleri, "erkeksi" nitelikler taşımaları ve "doğal" eşitsizlere eşit yasal hakları öngörmeleri nedeniyle, doğa-kültür, kadın-erkek gibi kurgusal ikili karşıtlıklar bağlamında eleştirilmiş, kategorileri sağlamlaştıran erkek egemen düşünce sistematiğine feminizm karşı durmuştur. Buradan hareketle Batı düşünce tarihine feminist müdahalenin yapıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Feminizmin post-modernizmin şemsiyesi altında modernizme karşı cephe almasını ve onu yıpratmaya çalışmasını, Batı toplumlarındaki liberal ortamın doğurduğu bir "şımarıklık" olarak da değerlendirebiliriz. Ortadoğu ülkelerinde seyahat özgürlüğü, miras hakkı, eğitim vb. gibi kadının temel hakları bile oldukça kısıtlı iken Doğu'da feminist merkezli bir modernizm eleştirisi pek akla yatmamaktadır. Bu bağlamda

Marksistlerin bir işçi devrimi öncesinde milli demokratik devrimleri ve ulus-devletleri desteklediklerı gibi, Doğulu kadın hareketleri de Fransız Devriminin "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" adlarıyla formüle ettiği ilkelere ve bu burjuva devriminin seküler söylemlerine sımsıkı sarılmalıdırlar.

Doğulu karakteristiğe sahip İran kadın hareketi üzerine Janet Afary'nin çalışması (1989) ile Jennifer Fox'un Herder eleştirisini içeren yazısı (1987), post-modernist eleştiri ile feminizm ilişkisinin ironik yönlerini bize göstermektedir. Janet Afary, Meşrutiyet İran'ında kadın hareketinin başlamasının temel dinamikleri üzerinde durmaktadır. Söz konusu kadın hareketi, belirli sınırlar dâhilinde politik yaşama katılım, eğitim hakkı, dinsel baskının azaltılması vb. hususlarda taleplerde bulunmuştur. Bu bağlamda makale, Türkiye'de pek bilinmeyen İran kadın hareketi hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Modernizm ve postmodernizminin cepheleşmesi, modernizmle ilintili politik ve düşünsel hareketlerin eleştiriye uğraması, hegemonyaya karşı duruş özelinde nirengi noktası, feminizmin felsefi anlamda nerede konumlanması gerektiğini bize tekrar hatırlatmaktadır. Afary'nin verdiği bilgiler, özellikle Doğu toplumlarında kadın hareketlerinin modernizmle bağının koparılamayacağına, feodal ilişkilerin yapılandırdığı toplumlarda kadın hareketlerinin modernizm eleştirisi yapma lüksüne sahip olamayacağına işaret etmektedir. Makale bize göstermiştir ki, 20. yüzyılın başlarında İran'da kadın haklarını talep edenlerin bu hakların kaynağı olarak İslam tarihindeki uygulamaları örnek göstermeleri ironiktir. Afary'nin bildirdiğine göre, kadın aktivistlerin mücadelesi hem ruhani liderlere hem de kadınların talepleri üzerine pek durmayan seküler ve liberal aydınlara karşı olmuştur. Afary, milli hareketin daha ileriye taşınabilmesinin yolu

olarak bunun bir feminist boyut kazanmasına ihtiyacı olduğunu öne sürmüştür. Afary'nin milliyetçilik ile feminizmi ilişkilendirme çabası isabetlidir, çünkü daha ileri kadın hakları için ulus-devlet bir "gereksinim"dir. Makale, temel perspektifi her ne kadar kadın hareketinin köklerine odaklanmışsa da yukarıdaki değerlendirmeler ışığında feminist sosyal bilimler ile kadın hareketlerinin bağını daha iyi anlama noktasında bize fikir vermektedir.

Jennifer Fox'un romantik milliyetçilik söylemlerinde kadınlara dair negatif bir vizyon görmesi, feminist bakışla eleştirdiği Herderci düşüncede kadının aleyhine doğrudan veya dolaylı etki eden "gelenek", "ataerkillik" ve "birlik" olmak üzere iç içe geçmiş üç tema bulunduğunu öne sürmesi, eleştirisinin post-modern bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Fransız Aydınlanma felsefesi ile Alman romantik milliyetçiliği arasında çatışma ve gerilim hatlarının varlığı Avrupa düşünce tarihi üzerine eğilenler tarafından bilinmektedir. Modern Avrupa düşüncesinin temellerinde bu iki tarafın çatışma olgusu, uygarlığımızı daha ileriye taşıyacak düşünsel birikimimize büyük katkı sağlamıştır. Nitekim Aydınlanma'yla başlayan liberal fikir akımları kadın özgürlüğü sorununun görünür kılınmasında doğrudan olmasa da dolaylı bir biçimde etkili olmuştur. Fox'un Herder eleştirisini bu bağlamda okumak, meseleyi daha anlaşılır kılacaktır. Fox'a göre, Herder'in düşüncesinde geleneğin temeli eril düşünceye dayalıdır ve bu sistemde ataerkillik, dünyanın "doğal düzeni"nden farksızdır. Fox, bu kanıya Herder'in aile kurumunu olumlaması, dolayısıyla aile kurumu ataerkil bir düzenin parçası olduğu için de Herder'in ataerkilliği savunmuş olduğu şeklindeki çıkarım, "zorlama ilişkilendirme"nin bir örneğidir. Bana göre Fox, Herder eleştirisinde çıkış noktasını hatalı bir biçimde seç-

miştir. Oysaki Herder'in birleşmiş bir ulus-devleti savunması, 19. yüzyıl Almanya'sı için ilerici bir düşüncedir ve Latince yoluyla Hıristiyan kültürünün Almanya'yı istilasına karşı geliştirdiği söylemler, dolaylı da olsa "kadınlar açısından" dönemin şartlarına göre oldukça olumludur. Çünkü ulus-devletlerle karşılaştırıldığında imparatorluklar çağı ve feodalizmde kadın haklarından pek söz edilemeyeceği herkesin malumudur. Diğer yandan "seçkin dil"in karşısında kadınların dilini milli bir dil olarak kurgulayan Herder, kadınların kültür aktarımındaki rolüne de imada bulunmuştur. Fox'un iki yüz yıl önceki düşünceleri 20. yüzyıl perspektifiyle okumaya çalışması, hem dönemsel özgücülüğün gözden kaçırılması anlamına gelmekte hem de determinist bakışın sınırlılığını göz önüne sermektedir.

20. yüzyılın feminist düşüncesi, antropoloji ve folklor disiplinlerinde biyolojik cinsiyete dayalı farklılıklardan ziyade kültürel kabullere göre biçimlenmiş "toplumsal cinsiyet"in kavramsallaştırılarak kadının ev-içi rolleri, kamusal ve özel alandaki konumu üzerine çözümlemeler yapılmasına ön ayak olmuştur. Bir kültürün ifade unsurlarının toplamı olarak folklor ise, sadece bunları yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda kadınlar ve ilişkileriyle ilgili belirli bir kültür tipolojisi içinde kurallar, davranışlar ve fikirler oluşturup belirlemeye yardımcı olmaktadır. Toplumsal cinsiyet aynı zamanda belirli bir kültürel bağlamda cinsel kimliğin toplumsal inşasından oluştuğu için özel ve kamusal kültür içindeki kadınlık, erkeklik ve hiyerarşiler üzerine yapılan ve yeni bir kavramsallaştırma olarak toplumsal cinsiyeti temel alan araştırmalar, folklorun çalışma kadrolarının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (konuyla ilgili bk. Lawton ve Primiano 1996).

Folklor formlarının üretimi, sürdürülebilirliği ve aktarımı cinsiyete dayandığı için, folklorda doğru çözümlemeler için bağlamla birlikte cinsiyete odaklanmak gerekmektedir. Batı folklor çalışmalarında "women-lore" tartışmalarının dikkat çektiği hususların başında kültürel beklentilerin ürettiği toplumsal cinsiyet ideolojisi gelmektedir. Batılı feminist folklorcuların ataerkil değerler ve hegemonyanın ürettiği kadın kültürünün yapısal güçsüzlüğünü telafi etmeye yönelik çabalarını, erkeklik ve kadınlık kurgusunun yeni paradigmalarını belirlemek üzerinden okumak, meseleye yeni bir bakış açısı kazandıracaktır. Batı bilim dünyasında uzunca süredir tartışılagelen "kadın folkloru", kendi sınırlarını henüz çizememiş olsa da, yalnızca kadınların geleneksel alanı olan evlilik yaşı, analık, doğum uygulamaları ve mutfak kültürüyle ilgili değildir. Kadın folkloru, kadınlara özgü türler ve geleneksel ögeler özelinde folklorda kadının sesinin toplumsal cinsiyet olgusunun kültürden beslenen yapısal yönü ve hetero-patriarkiye karşı konumlanışına atıf yapmaktadır. Erkek egemen kültürel yapı, "kadın" kategorisini yalnızca kadınlığın sınırlarıyla ilgili olarak görürken, erkekliği tüm toplumsal alana yayma eğilimdedir. Dolayısıyla kadın folkloru, yalnızca kadınlardan toplanan materyallerin özel bir adı olarak algılanmamalı, kadınlığın inşasına dönük, içeriği politikleşmiş bir perspektif yaratmalıdır. Toplumsal ve kültürel bir yapılandırma ilkesi sayılan toplumsal cinsiyet üzerine projeksiyon tutmanın dışında daha çok antropolojide olmak üzere androsentrik bilgi hakkında teorik tartışmalar bağlamında feminist etnografi ve alan araştırmasında araştırmacıların tutumuyla ilgili feminist eleştiriler bu bağlamda dikkat çekicidir.

Stacey'in makalesi (1988), alan araştırmasında kaynak kişi ve derlemeci arasında oluşan ilişkiye odaklanmıştır ve

feminist bir etnografik yöntemin mümkün olup olamayacağı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Çoğu feminist bilim insanının savunduğu "katılımlı gözlem"in feminist teoriye uygun bir araştırma yöntemi olduğuna yönelik görüşlere Stacey, temkinli yaklaşmaktadır. Stacey, benzer metodolojik meselelere değinen yeni etnografya ile feminizm arasında daha büyük diyalog çağrısı yapmakta ve bu diyaloga dair belli sınırlandırmalar ortaya koymaktadır. Stacey'e göre, feminist ilke ile etik problemi arasında sıkışan derlemecinin kullandığı etnografya yöntemi, denekleri, daha akılcı, soyut ve "maskülinist" araştırma metotlarından çok daha büyük tehlikeye ve istismara maruz bırakmaktadır. Her ne kadar eleştirel etnografyacılar, feminist bilim insanları gibi tarafsız gözlem ve anlatıma sahip bilimsel savlara katılmayıp etnografik yazının yalnızca kültürel röportaj olmadığına ve aynı zamanda da kültürel bir yapı ve benliğin yanında "öteki"nin de bir inşası olduğuna dair bir farkındalık getirmeye çalıştıkları ifade edilse de otosansür ve empati eksikliğinin bu noktada açığa çıkacağı görülmektedir.

Kadın imajının folklor kalıplarında belirlenmiş yeri, yalnız sözel sanatlarda değil, aynı zamanda görsel simgeler yoluyla da sabitlenmiş durmaktadır. Bu imajın kalıcılaşmasında sanırım yalnız kültürle ilişkili kamu kurumları değil aynı zamanda folklor üzerine çalışan araştırmacıların da rolü vardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı başta olmak üzere kültürü tanıtmayı amaçlayan kurumlar ve derneklerce üretilen tanıtım filmleri ve broşürlerde kadının görünür kılınması mutfak ve elişi gibi domestik roller çerçevesine sığdırılmakta, diğer yandan folklor araştırmacısı saha çalışmalarında kamusal alanda daha çabuk ulaşabileceği (kahve, köy meydanı vb.) "erkek" kaynak kişilere öncelikli olarak temas

etmekte, kadın kaynak kişilerle konuşurken oto-sansür ve yöneltici bir tarz uygulamaktadır ve bu durum, Stacey'in üzerinde ısrarla durduğu gibi, kadının etnografik yazımında büyük sorun oluşturmaktadır. Bu bağlamda Stacey'in çalışmasının sonucu, bütünüyle feminist bir etnografya bulunamazken feminist perspektifler uygulaması yoluyla geliştirilen kısmen feminist kültür açıklamaları olan etnografik yazımın mümkün olabileceği yönündedir.

Klasik folklor çalışmalarında, her ne kadar kadın konusu bazı durumlarda ele alınsa da, genelde mevcut durum betimlenerek çalışma tamamlanır. Oysaki feminist folklorun üzerinde durduğu husus, betimleme ve etnografik yazımın dışında kadını sınırlandıran ve özel alana kapatan yapısal hegemonik dünya görüşünün nasıl dönüştürülebileceğidir. Bu konuda Marjorie Mandelstam Balzer'ın çalışması (1981) dikkat çekicidir. Araştırmacı, Sibirya'da yapılan alan araştırmasında elde edilen verilere dayanan çalışmasıyla, Hanti kadınlarının kültürel gerekçelerle bazı tabularla karşı karşıya kalmalarının ve toplumsal cinsiyet tabakalaşmasının çözümlemesini yapmaktadır. Mary Douglas'ın kirliliğin antropolojik boyutuyla ilgili yapmış olduğu çözümlemeler ve teorik bakışı makalenin çıkış noktasını oluşturmakla birlikte, makalede "kadın muhafazakârlığı" olarak kavramsallaştırılan husus, tabuların zorlayıcı yönüne maruz kalsalar da yeni kuşaklara tabuların aktarılmasında bilhassa kadınların önemli roller üstlendiğini göstermektedir. Bu nokta dikkat çekicidir, çünkü daha önceki tabu çalışmaları kadınlara yönelik tabuların erkek egemen kültürün ve bu kültürde yetişen erkeklerin dayattığı fikrinden hareket etmekteydi. Çalışma, Sovyet modernizminin Hanti kültürüne etkilerini ele almasıyla da farklı bir duruma işaret etmektedir. Modern yapılarla geleneksel kültürün çatışması sonucu

toplumsal ikilik ortaya çıkmakta, böylece geleneksel yapı gizlenerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Balzer'a göre, kadınlar bireysel farkındalıklarının artmasıyla kendileri yeni hatlar boyunca etnik kimliği yeniden yönlendirme ve değerleri değiştirme sürecinde aktif temsilci haline gelebilirler. Balzer'ın önerileri, yukarıda işaret edilen feminist bakış açısıyla biçimlenmiştir.

Margaret Mills'in yazısı (1993), post-modern feminist teoriyle folklor arasında kurulabilecek ilişki üzerinedir[1]. Mills'in kadın folkloru tarihiyle ilgili verdiği bilgiler ve zaman zaman ortaya koyduğu eleştirel bakışı son derece önemlidir. Özellikle folklor araştırmacılarının aşina olduğu, folklorun performans temelli yeni teorisinin manifestosu olan ve 1972'de yayınlanan "Folklorda Yeni Perspektiflere Doğru" adlı esere yönelttiği cinsiyet merkezli eleştiriler oldukça yerindedir. Mills'e göre, "halk" kavramının eğitimsiz kitlelerden (taşralılar) "sosyal gruplar"a evrilmesi gerektiğine yönelik yeni paradigmada kadın gruplar göz ardı edilmiştir. Söz konusu kitapta Ben-Amos, yüz yüze interaktif bir topluluk olarak Homans'ın beşeri grup fikrini benimseyerek, daimi ve elzem problemlerin önemli bir eleştirisiyle "halk" terimini birleştirmek amacıyla "küçük grup" kavramını geliştirmiştir. Ancak, kitapta farklılığa sahip halk ve popüler modellerinde (örneğin ırk ve cinsiyet stereotipi) kalıcı ve görülür bir kültürel kaynak olarak cinsiyete değinilmemesi büyük eksikliktir. "Folklorda Yeni Perspektiflere

[1] Margaret Mills, kendisiyle yapmış olduğum bir görüşmede, makalesiyle ilgili olarak "o zamandan beri insanların benim ya da bir başkasının en son sözü olduğunu düşünmesini istemediğini" ve bakış açısını geliştirerek fikirlerini olgunlaştırdığını söylemiştir. Mills, Türk folklor araştırmacılarına Dorothy Noyes'un "Humble Theory" adlı eserini önererek son dönemlerde Amerikan folklorcuları arasında bu kitapta yer alan görüşlerin tartışıldığını ifade etmiştir. Bk. (Noyes 2016).

Doğru" eseri, cinsiyetsiz (nötr) teorik referans değerine sahiptir ve ardından Farrer'in 1975'te yayınladığı koleksiyona kadar toplumsal cinsiyet sorgulamaları ve ilk feminist tartışmalar "grup" kavramına değil "tür" kavramına odaklanmıştır. Mills, ayrıca Farrer'in yazısına kadar folklor çalışmalarının kadına özgü birtakım gelenekleri ele alarak onları "marjinalleştirdiği" ve "merkezden uzaklaştırdığı" fikrindedir. Mills'e göre, folklor çalışmalarında evlilik adetleri, halk hekimliği uygulamaları, halk inanışları gibi kadınla ilişkilendirilebilecek konuların betimlenmesinden ziyade kadın performans süreçlerinde "famaj"ın (kadınlara özgü sanatsal ifade tarzı) ve "dışavurumcu" yönlerin ortaya konulması gerekmektedir. Mills, araştırma süreçlerinde objektivist "bilme"nin mümkün olamayacağını da belirtir, çünkü araştırmacı açısından kendisini konumlandırdığı grupların dışında kalan gruplara yönelik "özcülük"[2] tehdidi her zaman söz konusudur. Mills, isabetli bir analojiye yönelerek "madun konuşabilir mi?" sorusuna değil "hegemonya hangi şartlarda duyabilir?" sorusuna odaklanmak gerektiğinin altını çizer. Madun ve hegemonya arasındaki ikili karşıtlık kadın ve erkek egemen kültür arasındaki ilişkiye benzemektedir. Belki fenomenolojik ruminasyondan kaynaklı dağılmadan belki de İngilizce ile Türkçe arasındaki ifade farklılıklarından olsa gerek, Mills'in düşünceleri ve dolayısıyla yazısının anlaşılması zordur.

Aili Nenola'nın yazmış olduğu makalenin (1999) ana teması, sözlü geleneğin fikir birliği ya da tartışma bakış açısından yola çıkarak nasıl analiz edilebileceği, sözlü geleneğin topluluğun cinsiyet düzenini sürdürmek veya ona

---

[2] Özcülük, bireysel farklılıkların göz ardı edilerek grup kimliğine yönelik kalıp yargılar taşınmasını ifade eder. Örneğin, bir kişi terazi burcundaysa dengeli, Rus ise soğuk, Alman ise disiplinli vb.

meydan okumak için kullanıp kullanılmadığı sorunu etrafında yoğunlaşmaktadır. Folklorun işlevci yorumundan hareket eden Nenola, bir topluluğun statükosunu korumak için kullanılılan folklorun form ve yöntemlerine dikkat edildiğini belirtmektedir. Yazarın aktardığına göre, 1970'lerin başlarında Lombardi-Satriani tarafından folkloru itiraz/mücadele kültürü olarak tanımlayan başka bir bakış açısı sunulmuştur. Bu kavramdan hareket eden yazar, kadınların onların alt konumdaki statüleri veya erkeklerin onlar üzerindeki egemenliklerine itiraz etmek için folkloru kullanıp kullanmadığını anlamaya çalışmaktadır. Fin-Ugor geleneğinde yıllık festivaller bağlamında alınan bazı örnekler, toplumsal cinsiyet rollerini ve cinsiyet davranışlarını tersine çevrilebileceğini göstermektedir. Bu kutlamalar ve buna benzer birtakım gelenekler bir mücadele/itiraz örneğidir. Yazar, ayrıca folklorcuların kadınların yaşam ve düşüncelerinin farklı yönlerini incelemek için diğer akademisyenlere göre daha iyi konumda olduğunu, çünkü sözlü kültür içinde kadınların kültürü üreten nesneler olarak kabul edildiğini ve dolayısıyla folklor arşivlerinin genellikle, hem kadın hem de erkek geleneklerini içerdiğini öne sürmüştür.

Folklorda kadın çalışmaları ve bunun feminist teoriyle ilişkisi üzerinde duran Kousaleos (1999), folklor ve antropolojideki disiplinler ötesi kadın çalışmalarının farkı kabul eden nitel araştırma, kritiği yapılmış kuramlar, öncelikli deneyim ve yeni yaklaşımlar ve yöntemler için savunma kapsamında daha genel bir araştırmaya cevap verdiğini öne sürmüştür. ABD'deki kadın folkloru çalışmalarının tanıtıldığı bu yazıda, zımnen kronolojik olarak yapılan çalışmaların içeriği değerlendirilmiş, ilk kadın folkloru çalışmalarının yapılmaya başlandığı 1970'li yıllardan makalenin yazıldığı

tarihe kadar değişen anlayışlar ele alınmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, ilk çalışmalar "suya sabuna dokunmayan" bir anlayışla tür üzerine odaklanmış, içeriği politikleşmiş ve toplumsal dönüşümün önünü açabilecek eleştirel bakışla kaleme alınmış yazılar daha sonraki yıllarda ortaya çıkmıştır.

Kousaleos'a benzer biçimde Jordan ve De Caro ise (1986), kadınlar üzerine yapılan folklor çalışmalarını eleştirel açıdan değerlendirdikleri yazılarında, folklor literatürünün üç geniş ilgi alanına girdiğini belirtmişlerdir. Bunlar; sözlü folklorda kadın görüntüsü ve tutumlarını belirlemek için olumsuz imajların ne ölçüde kullanıldığı; kadınların sözlü türleri ve performansı ile kadınların folklor kullanımının erkeklerin kullanımından farklı olup olmayacağı ve üçüncü olarak kadın halk icracıları ve sanatçılarıdır. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarındaki folklor çalışmalarında kadın karşıtı bir yaklaşımın varlığından bahseden araştırmacılar, bunu örneklerle açıklamışlardır. Örneğin, Raglan ve Rank'ın kahraman biyografilerinin yapısal analizlerinde kadın kahraman figürlerin dışarıda bırakılması erkek egemen bir dünya görüşünün araştırmacılara yansıması olarak görülmüştür. Diğer yandan folklor türlerinin önemli bir kısmı kadınların kamusal alana çıkmamaları gayreti içindedir. Kent efsanelerinde artık yapısal bir nitelik kazanmış olan kadının "kurban-mağdur" pozisyonu, kadını "dışarıda" bekleyen tehlikelere karşı bir uyarı gibi durmakta ancak asıl işlev kadına belirli bir alanda "sınır" çizilmesi çabasıdır. Araştırmacılara göre, masallarda ve diğer folklor türlerinde de buna benzer mesajlar bulunmaktadır. Yazarlar, Karayiplerde erkek performans formu olan kalipsodan Kızılderili kadınlar ile Beyaz Amerikan kadınları arasındaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını gösteren anlatılara kadar bir dizi folk-

lor türünde kadınları betimleme tarzlarının analiz edilmesinin kadın folkloru araştırmaları açısından önemli olduğunu çeşitli örneklerle ortaya koymuşlardır. Görünen o ki, konuyla ilgili yapılacak analizler, kültürel ve tarihsel bağlamın folklor türlerinde kadın imajlarını dönüştürebileceği ihtimali üzerine odaklanmalı ve toplulukların sosyo-ekonomik arka planları üzerine iyi bir okuma yapılmalıdır.

Kadının ikincilleştirildiği ya da sahneden silindiği alanlardan birisi insanın evrimi ise diğeri de tabakalaşma, iktidar ve siyasal iktisat alanıdır (Morgen'den dolayımlayan Özbudun 2007: 335). Tabakalaşma ve evrim olgusuna ekleyebileceğimiz hususlar, bize toplumsal cinsiyet ile kültür arasındaki ilişkiye dair bir vizyonu önümüze koymaktadır. Dahası ırk, etnisite ve cinsiyete bağlı ötekileştirme, bu kavramlarla ilişkili bir kültürel olguyu yaratmakta başarı sağlayabilir. Bu noktada şu sorunun tartışılması gerekmektedir: Folklor, "öteki-merkezi olmayan" ve "etken-edilgen" karşıtlıkları gösterir mi ve bu karşıtlıklar toplumun yapısal niteliklerini çözümleme ile onu dönüştürmede etkili olur mu? Bu soruyla ilişkili gördüğüm makalelerden biri de Stoeltje'nin makalesidir (1987). Stoeltje, halk düşüncesinde "etkenlik" ve "edilgenlik" şeklinde iki ayrı kategorinin çerçevesini Cixous'un tezleriyle birleştirerek önümüze koymuştur. Örneğin, propagandacı kahraman mitinde ancak hegemonyanın olumladığı kahraman tiplerinin değerli olabileceğini belirten yazara göre, kahraman, vatanında veya vatanı dışında, ejderha veya insan fark etmez, her ne olursa olsun vatanına saldıran dış güçlere karşı savaşacak ve "pasif olan kadınları" kendi ülke sınırları içerisinde koruyacaktır. Böylece kahramanın eylemleri hegemonyaya hizmet ettiği için meşrulaştırılacaktır. Kahraman, cinayet işleyebilir, çalabilir, kurallara karşı gelebilir ve bütün bunlarla bir-

likte kanunun üstünde tutulur ve diğerlerinin yapmaya cesaret edemediği şeyleri yapmaya çalıştığı için onurlandırılır. Tüm bunlar, erkeksi eylemlerdir ve ancak erkek kahramanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu anlatıları üretenler, hem erkek hem de kadın anlatıcılardır. Dolayısıyla kategorik "etken-edilgen" karşıtlığı kültürel kod biçiminde yapısallaşmıştır.

Toplumsal cinsiyetin açığa çıktığı (göründüğü) bir diğer alan dil kullanımlarıdır. Bu bağlamda dil, kadın ve erkek arasında farklı anlamsal alanlarda faaliyet gösterir. Dil kullanımları ile cinsiyet rolleri arasında ilişki kuran Bonnie Mcelhinny (2003), yazısında dilbilimsel antropoloji açısından toplumsal cinsiyetin izlerini sürmüştür. Araştırmacı, toplumsal cinsiyeti bir ilişkiler zincirinden ziyade erkek egemen yapıların ideolojisi olarak görmüştür ve bu ideolojiyi Batılı kapitalist bağlamlar üretmiştir. Yazıda "kadın dili" kavramsallaştırmasına değinilmiş ve dildeki cinsiyetçi yapıya yönelik çözümlemeler yapılmıştır. Kadınların sohbetlerinde kullanılan dil ile farklı bağlamlarda kullanılan dil arasındaki farklılıklar bize dilin toplumsal bağlamındaki önemine işaret etmektedir. Nitekim cinsiyete dayalı işbölümünde kadınlığın egemen olduğu alanlarda dil kullanımları buna göre biçimlenmekte, kadın dili daha çok işbölümüne uygun olarak inşa edilmektedir. İşbölümüne dair bu farklılık, dilin eril kullanımlarında karşı alana yönelik bazen aşağılayıcı bazen de baskıcı bir görünüm kazanmasına yol açabilir. Örneğin, polislikte işini etkin bir biçimde yapmak için konuşma gerekliliğinin gücünü hafife almak ve bedensel gücü abartmak kadınları bu işten men etmek için bir strateji olarak görülebilir. Hitap ve konuşma biçimlerinde belirli formlar, sadece kadınlar gibi tek bir grup tarafından kullanılmaz ve aynı zamanda oluşturucudur; şöyle ki, dilbi-

limsel bir form ile sosyal kimlik arasındaki bağlantı doğrudan değil aracılıkla sağlanmış bir nitelik taşır.

Kadın konusunda birtakım sorunları henüz aşamamış ülkemizde feminist teoriyle düşünsel arka planı zenginleştirilmiş kadın folkloru çalışmalarının artması, geleneksel yapıların hem kadına hem de erkeğe dayattığı toplumsal cinsiyetin ve cinsiyetle ilişkili kültürel imajların daha iyi analiz edilmesinde ve konuyla ilgili toplumsal-zihinsel dönüşümün sağlanmasında ön ayak olacaktır. Kadın folkloru çalışmaları, mevcut durumun tespitiyle sınırlı kalmamalı (örneğin folklor türlerinde kadın karakterler, gelenekte ve ritüelde kadınların rolleri vb.), felsefi sorgulamalar ve feminist epistemolojiyle beslenen yol gösterici bir özellik kazanmalıdır. Bu noktada bu kitapta yer alan makaleler, Batı literatüründe üretilmiş olmakla birlikte ülkemizde yapılacak çalışmalara ışık tutabilecek niteliktedir. Kadın folkloru çalışmalarında kuramsal ve yöntemsel eksikliklerin bu noktada kısmen aşılabileceği öngörülmektedir.

Kaynaklar

Afary, Janet. 1989. On the Origins of Feminism in Early 20th-Century Iran. *Journal of Women's History* 1(2): 65-87.

Farrer, Claire R. ed. 1975. *Women and Folklore.* Austin: University of Texas Press.

Fox, Jennifer. 1987. The Creator Gods: Romantic Nationalism and the En-Genderment of Women in Folklore. *The Journal of American Folklore*, 100 (398), s. 563-572.

Jordan, Rosan A.; de Caro F. A. 1986. Women and the Study of Folklore. *Signs* 11(3): 500-518.

Kousaleos, Nicole. 1999. Feminist Theory and Folklore. *Folklore Forum* 30(1/2), s. 19-34.

Lawton, Monica; Primiano, L. Norman. 1996. Gender and Folklore. *American Folklore*. Ed. Jan Harold Brunvand. New York & London: Garland Publishing, s. 675-681.

Mandelstam Balzer, Marjorie. 1981. Rituals of Gender Identity: Markers of Siberian Khanty Ethnicity, Status, and Belief. *American Anthropologist*, New Series, 83(4): 850-867.

McElhinny, Bonnie. 2003. Theorizing Gender in Sociolinguistics and Linguistic Anthropology. Janet Holmes, Miriam Meyerhoff, ed. *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell, s. 21-42.

Mills, Margaret. 1993. Feminist Theory and the Study of Folklore: A Twenty-Year Trajectory toward Theory. *Western Folklore*, 52-2/4, s. 173-192.

Nenola, Aili. 1999. Gender, Culture and Folklore. *ELO*, 5, s. 21-42.

Noyes, Dorothy. 2016. *Humble Theory: Folklore's Grasp on Social Life*. Bloomington-Indiana: Indiana University Press.

Özbudun, Sibel; Şafak, Balkı; Altuntek, N. Serpil. 2007. *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Paredes, Americo; Bauman, Richard, ed. 2000. *Toward New Perspectives in Folklore*. Bloomington: Trickster Press.

Stacey, Judith. 1988. Can There be A Feminist Ethnography? *Women's Studies International Forum*, 11(1), s. 21-27.

Stoeltje, Beverly J. 1988. Introduction: Feminist Revisions. *Journal of Folklore Research*, (25)3, Special Issue: Feminist Revisions in Folklore Studies, s. 141-153.

Batı akademisinde 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren ilk çalışmalarla başlayıp devam eden feminist folklor araştırmaları, kadına özgü folklor türlerinden kadın halk icracılarına, kadını baskılayan gelenek ve ritüellerden geleneksel yapılardaki toplumsal cinsiyet algısına kadar geniş bir yelpazede konumlanmış bulunmaktadır. Bu kitapta yer alan 10 çeviri makale, Batı akademisinde kadın çalışmaları özelinde saygın yerleri olan araştırmacılar tarafından kaleme alınmış olup bunların Türk folklor araştırmaları için kuramsal bir bakış açısı sunması amaçlanmıştır. Ayrıca kitapta Türk akademisinden iki yazarın da telif makalesi yer almaktadır. Kitapta yer alan makaleler ve yazarları şunlardır: "*Mehmet Ali Yolcu*, Giriş: Kadın Folkloru Üzerine", "*Mehmet Açа*, Türkiye'deki Kadın Folkloru Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", "*Beverly J. Stoeltje*, Feminist Revizyonlara Giriş", "*Margaret Mills*, Feminist Teori ve Folklor İncelemesi: Teoriye Doğru Giden Yirmi Yıllık Bir Yörünge", "*Aili Nenola*, Toplumsal Cinsiyet, Kültür ve Folklor", "*Nicole Kousaleos*, Feminist Teori ve Folklor", "*Rosan A. Jordan, F. A. De Caro*, Kadınlar ve Folklor Çalışmaları", "*Judith Stacey*, Feminist Bir Etnografya Olabilir mi?", "*Jennifer Fox*, Yaratıcı Tanrılar, Romantik Milliyetçilik ve Folklorda Kadın Yaratımı", "*Marjorie M. Balzer*, Toplumsal Cinsiyet Kimliği Ritüelleri: Sibiryalı Hantilerin Etnik Köken, Statü ve İnanç Göstergeleri" "*Bonnie McElhinny,* Sosyolengüistik ve Dilbilimsel Antropolojide Toplumsal Cinsiyeti Kuramsallaştırmak", "*Janet Afary*, 20. Yüzyılın Başlarında İran'da Feminizmin Kökenleri Üzerine".

ISBN:978-605-5184-88-9

